

Signaleren van dyslexie en/of leesproblemen bij hoogbegaafde kinderen

Ook bij (hoog)begaafde kinderen komen (leer)stoornissen voor. Het is echter niet altijd gemakkelijk om dit te signaleren. Een van de leerstoornissen die kan voorkomen bij hoogbegaafde kinderen is dyslexie. Informatie uit wetenschappelijk onderzoek kan helpen om erachter te komen hoe dyslexie en leesproblemen eerder kunnen worden gesignaleerd bij (hoog)begaafde kinderen.

door Kim Lijbers

Weer steekt Niek (elf jaar) zijn vinger niet op bij de vraag wie de tekst uit het geschiedenisboek hardop wil voorlezen. Het gebeurt natuurlijk wel vaker dat een leerling niet wil voorlezen, maar sinds een tijdje valt het op dat Niek 'verdwijnt' zodra de leerkracht vraagt wie er wil voorlezen. Niek vermijdt oogcontact en zorgt dat hij 'druk' met iets bezig is. En dat terwijl hij bij andere vragen heel graag de beurt krijgt. De grote vraag is: wat speelt er? Of ziet de leerkracht het verkeerd en is dit geen bewust gedrag van Niek? Ze besluit met Niek in gesprek te gaan en hem te vertellen wat ze in de klas ziet. Dan komt de aap uit de mouw.*

Niek geeft aan dat hij niet wil voorlezen omdat hij vindt dat hij dat niet zo goed kan als sommige andere kinderen. Dat alleen is nog niet zo'n probleem volgens hem, maar alle klasgenoten weten dat hij hoogbegaafd is en dat hij daarom naar de plusklas mag: 'Als je hoogbegaafd bent moet je toch goed kunnen lezen?'

Dubbele bijzonderheid

Vroeger werd nog wel eens gedacht dat hoogbegaafden op alle gebieden uitblinken. Het idee dat bij een hoogbegaafd persoon ook sprake kan zijn van (leer)stoornissen kwam nauwelijks naar

boven. Ondertussen is al enkele decennia bekend dat de combinatie van hoogbegaafdheid en een gedrags- of leerstoornis wel bestaat. De combinatie van hoogbegaafdheid met een leer- of gedragsstoornis wordt ook wel dubbele bijzonderheid (*twice-exceptionality*) genoemd.

Ondanks de erkenning van het fenomeen dubbele bijzonderheid is het in de praktijk niet gemakkelijk te herkennen. Hoogbegaafdheid en een (leer)stoornis kunnen elkaar namelijk maskeren:

- (1) ofwel de hoogbegaafdheid ofwel de (leer)stoornis wordt niet gesignaleerd;
- (2) zowel de hoogbegaafdheid als de (leer)stoornis wordt niet gesignaleerd.

Als dubbele bijzonderheid niet wordt herkend bij een leerling, kan deze leerling het risico lopen dat hij geen passende begeleiding krijgt. Hierdoor kan de leerling zich niet optimaal ontwikkelen. Wat wel kan gebeuren is dat kinderen zichzelf dan niet zo goed begrijpen of dat ze zich anders voelen dan andere kinderen omdat ze verschil zien in hoe die andere kinderen leren. Om het onderwijs aan te kunnen laten sluiten bij de behoeften van hoogbegaafde kinderen met een (leer)stoornis is het van belang om meer kennis te verwerven over dubbele bijzonderheid.

De leerkracht gaat met Niek in gesprek en vertelt hem dat hoogbegaafde kinderen echt niet overal in hoeven uit te blinken. Iedereen heeft talenten, en je kunt en hoeft niet overal even goed in te zijn. Daarnaast benoemt de leerkracht dat ze begrijpt dat het ontzettend frustrerend kan zijn, omdat hij waarschijnlijk van zichzelf verwacht dat lezen net zo gemakkelijk gaat als de andere vakken. Ze stelt voor om samen te gaan kijken of er een verklaring is voor het feit dat het lezen wat moeizamer gaat bij Niek en waarom hij een hekel heeft aan (voor) lezen. Niek stemt hiermee in.

Leesproblemen en dyslexie

In Nederland heeft ongeveer 10% van de basisschoolkinderen leesproblemen. Dit zijn kinderen die dusdanig moeite hebben met lezen dat ze achterlopen ten opzichte van hun leeftijdsgenoten. Om goed te kunnen lezen zijn twee vaardigheden belangrijk:

- (1) technisch lezen: geschreven woorden koppelen aan gesproken woorden en inzicht hebben in dat bepaalde klanken bij bepaalde letters horen.
- (2) begrijpend lezen: de boodschap van een tekst kunnen begrijpen.

Niet elke lezer lukt het om deze vaardigheden goed te ontwikkelen, waardoor er leesproblemen ontstaan. Een hardnekkige vorm van leesproblemen is dyslexie. Ongeveer 4% van de Nederlandse

kinderen heeft dyslexie. Dyslexie is een specifieke leerstoornis die zich kenmerkt door een hardnekkig probleem met het aanleren en accuraat en/of vlot toepassen van het lezen en/of spellen op woordniveau. Dit heeft tot gevolg dat leerlingen met dyslexie moeite hebben met vloeiend lezen.

Niek heeft moeite met vloeiend lezen. Er zou dus inderdaad sprake kunnen zijn van een leesprobleem of misschien dyslexie. Hier kan de leerkracht natuurlijk niet zomaar een conclusie over trekken. Daarom besluit ze de toetsresultaten van de lees- en rekentoetsen van Niek te bekijken. Hij scoort niet extreem laag op leesvaardigheden, maar op rekentoetsen scoort hij heel hoog. De vraag of er daadwerkelijk sprake is van leesproblemen of dyslexie is hiermee nog niet direct beantwoord, maar de leerkracht is alert omdat het verschil tussen de taal- en rekenpresentaties opvallend groot is. Ze wil dit bespreken met de intern begeleider (ib'er) en de ouders van Niek. Naar aanleiding van het gesprek stelt de ib'er een dyslexieonderzoek voor.

Dyslexie-onderzoek

In Nederland bestaat een vergoedingsregeling voor dyslexieonderzoek en gespecialiseerde dyslexiezorg. Deze vergoeding is er voor basisschoolkinderen met Ernstige Dyslexie (voorheen Ernstige Enkelvoudige Dyslexie) en wordt betaald door de gemeente. Er zijn een aantal voorwaarden om in aanmerking te komen voor vergoed dyslexieonderzoek, namelijk:

- De leerling moet zeer lage leesscores behalen (v-scores op de citotoets) op tenminste drie meetmomenten.
- De school moet in het leerlingdossier aantonen dat de leerling intensieve begeleiding heeft gekregen.

Dyslexieonderzoek en hoogbegaafdheid

Voor hoogbegaafde kinderen kan het lastig zijn om in aanmerking te komen voor een vergoed dyslexieonderzoek, omdat ze relatief hoog scoren op toetsen. Zo hebben hoogbegaafde kinderen vaak een zeer efficiënt werkgeheugen. Hierdoor kunnen extreem lage prestaties die mogelijk ontstaan door de leerstoornis tijdelijk verborgen blijven. Maar bij complexere taken zal het werkgeheugen de leerstoornis waarschijnlijk niet meer kunnen maskeren.

Het is duidelijk dat dyslexieonderzoek niet wordt vergoed bij Niek; hij scoort immers te hoog op de leestoetsen. Daarnaast is er op school geen extra ondersteuning geboden. Toch zou er sprake kunnen zijn van dyslexie of leesproblemen en als dat inderdaad het geval is, heeft Niek recht op passende ondersteuning. Het is dus nog steeds van

belang om te achterhalen wat de oorzaak is van de problemen die Niek ervaart bij het lezen van een tekst. Mogelijk willen de ouders of de school het onderzoek zelf betalen. Maar voordat er naar die optie wordt gekeken, zal de leerkracht eerst nagaan of er andere mogelijkheden zijn om te bekijken of er een indicatie is van dyslexie of leesproblemen. Misschien zijn er bijvoorbeeld specifieke kenmerken van hoogbegaafde kinderen die zouden kunnen duiden op dyslexie of leesproblemen.

kinderen gevraagd om een woord uit te spreken waarbij een klank was weggelaten ('Zeg eens "kruiwagen". Zeg het nu nog eens, maar dan zonder "krui".'). Bij letterverwisseling moesten de eerste twee klanken van een woord worden verwisseld (Kabouter Plop → Pabouter Klop). Voor het meten van de benoemsnelheid werd gebruikgemaakt van de test 'letters benoemen', waarbij kinderen zo snel mogelijk vijftig letters moesten benoemen. Tot slot is het werkgeheugen geme- ten met de test 'cijferreeksen achterwaarts', waar-

Factoren dyslexie of leesproblemen

Er zijn drie factoren die een belangrijke rol spelen bij de duiding op dyslexie of leesproblemen:

- (1) Het fonemisch bewustzijn: het besef dat woorden zijn opgebouwd uit letterklanken die passen bij bepaalde lettertekens.
- (2) De benoemsnelheid: de snelheid waarmee kinderen de juiste letters van een bepaalde kaart kunnen oplezen.
- (3) Het werkgeheugen: de mogelijkheid om informatie tijdelijk op te slaan en te bewerken.

(Afstudeer)onderzoek

In mijn afstudeeronderzoek heb ik onderzoek gedaan bij negentig hoogbegaafde kinderen. Bij vijf van deze kinderen was dyslexie vastgesteld en bij achttien kinderen was er sprake van leesproblemen. Door de hoogbegaafde kinderen met dyslexie en/of leesproblemen te vergelijken met de hoogbegaafde kinderen zonder dyslexie of leesproblemen, kon worden bekeken hoe deze twee groepen verschillen op de factoren die kunnen duiden op dyslexie of leesproblemen. Om dit te kunnen doen zijn er verschillende testen afgenomen. Zo is voor het fonemisch bewustzijn gebruikgemaakt van de testen 'klanksplitsing en letterverwisseling'. Bij klanksplitsing werd aan de

bij kinderen de cijferreeksen die werd opgenoemd achterwaarts moesten herhalen (967→769).

Resultaten

Uit de resultaten van het onderzoek kwam naar voren dat benoemsnelheid een voorspellende waarde heeft voor leesproblemen of dyslexie bij hoogbegaafde kinderen. Een verklaring hiervoor is het feit dat leesprestaties en prestaties op benoemsnelheid nauw met elkaar zijn verbonden. Ook het fonemisch bewustzijn heeft een voorspellende waarde voor leesproblemen of dyslexie bij hoogbegaafde kinderen. Kinderen hebben hun fonemisch bewustzijn nodig om woorden om te kunnen zetten in klanken (decoderen). Het is daarom niet gek dat het fonemisch bewustzijn direct invloed heeft op de leesvaardigheid en daarmee een voorspellende waarde heeft voor dyslexie of leesproblemen. Tot slot bleek uit de resultaten dat het werkgeheugen geen voorspeller is voor dyslexie of leesproblemen bij hoogbegaafde kinderen. Dit betekent dat het werkgeheugen van hoogbegaafde kinderen met dyslexie nauwelijks verschilt van hoogbegaafde kinderen zonder dyslexie. Het werkgeheugen is vaak de reden dat dyslexie of leesproblemen bij hoogbegaafde kinderen in eerste instantie gemaskeerd kunnen blijven.

Om het vermoeden van dyslexie of leesproblemen bij Niek te kunnen versterken, zou de leerkracht kunnen kijken hoe Niek scoort op testen waarmee de benoemsnelheid en het fonemisch bewustzijn worden gemeten. Wanneer hij hier laag op scoort, zou dit daadwerkelijk het vermoeden van de leerkracht kunnen bevestigen. Scoort hij niet laag op deze factoren, dan lijkt de aanwezigheid van dyslexie of leesproblemen bij Niek minder aannemelijk.

Conclusie

Een (relatief) zwakke benoemsnelheid en fonemisch bewustzijn blijken voorspellers te zijn voor dyslexie of leesproblemen bij hoogbegaafde kinderen. Het werkgeheugen daarentegen niet. Deze uitkomsten komen overeen met het onderzoek van Van Viersen (2016).

Het is van belang dat leerkrachten alert zijn wanneer (hoog)begaafde kinderen tegenstrijdige resultaten laten zien (bijvoorbeeld hoge scores op rekenen, maar lagere scores op lees- en spellingstoetsen). Wanneer dit het geval is, is het verstandig om als leerkracht met de intern begeleider in gesprek te gaan. In overleg met de ouders zou er dan kunnen worden besloten om de benoemsnelheid en het fonemisch bewustzijn te laten testen. Wanneer uit de testen blijkt dat het kind relatief laag scoort op deze gebieden, zou dit kunnen duiden op dyslexie of leesproblemen. Met deze informatie in het achterhoofd kan de leerkracht het onderwijs beter afstemmen op de (leer) behoeften van het kind en kunnen er passende interventies worden ingezet.

In overleg met de ouders, de intern begeleider en met Niek is besloten om testen af te nemen die zich richten op benoemsnelheid en fonemisch bewustzijn. Op basis van deze testen kan worden geconcludeerd dat Niek inderdaad (relatief) laag scoort op deze factoren. Het vermoeden van dyslexie of leesproblemen is hiermee niet verworpen. Ondanks het feit dat alleen een dyslexieonderzoek officieel kan bevestigen dat er daadwerkelijk sprake is van dyslexie of leesproblemen, geeft dit voor de leerkracht voldoende reden om het onderwijsaanbod voor Niek aan te passen. Hiermee hoopt ze dat er meer recht wordt gedaan aan de onderwijsbehoeften van Niek.

Begeleiding van hoogbegaafde leerlingen met dyslexie

Wanneer er bij kinderen sprake is van dyslexie of leesproblemen, wordt er vaak aanbevolen om directe instructie aan te bieden en voldoende tijd voor herhaling en oefening van de stof in te plannen, zodat er volharding van de stof wordt gerealiseerd. Bestaande interventies zijn echter vaak gericht op kinderen met dyslexie en leesproblemen, maar niet op hoogbegaafde kinderen met deze problemen. Daarom is het belangrijk dat

toekomstig onderzoek zich richt op de ontwikkeling van interventies die aansluiten bij de behoeften van hoogbegaafde kinderen met dyslexie of leesproblemen. Om te bepalen welke interventies passend kunnen zijn, zou bijvoorbeeld gebruik kunnen worden gemaakt van een foutenanalyse van een lees- of spellingtoets. Hiermee kan worden achterhaald of hoogbegaafde leerlingen andere fouten maken dan leerlingen die niet hoogbegaafd zijn. Wanneer hoogbegaafde kinderen andere soorten fouten maken, is er een verhoogde kans dat hoogbegaafde kinderen niet hetzelfde effect van de interventie ervaren als kinderen die niet hoogbegaafd zijn. Ook is het goed om met hoogbegaafde kinderen met dyslexie of leesproblemen in gesprek te gaan, zodat zij zelf kunnen verwoorden wat hen helpt. Tot slot is het van belang dat nieuwe interventies die worden ingezet worden geëvalueerd, zodat de effectiviteit ervan kan worden vastgesteld en de interventie indien nodig op tijd kan worden aangepast.

Dit praktijkartikel is geschreven op basis van de masterthesis *Twice-exceptionality: inzicht in het cognitieve profiel van hoogbegaafde kinderen met dyslexie en leesproblemen*. Mocht je interesse hebben in het volledige onderzoek, stuur dan een mail naar kimlijbers@sspoh.nl.

Referenties die bij dit artikel horen kun je terugvinden op www.248media.nl.

Kim Lijbers is junior onderzoeker bij Stichting Schoolbesturen Primair Onderwijs 's-Hertogenbosch (SSPOH) en de onderwijs-onderzoekswerkplaats POINT. Daarnaast is zij coördinator van de onderwijs-onderzoekswerkplaats in Den Bosch, POINT073. Tijdens de master Educational Sciences deed Kim onderzoek naar dyslexie en leesproblemen en hoogbegaafdheid. Kim heeft drie jaar les gegeven in het voltijds hoogbegaafdheidsonderwijs.